

Wojciech Stankiewicz

POLSKA WIEŚ W KONTEKŚCIE INTEGRACJI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

Polska wieś stale się zmienia, a transformacja nasiliła się głównie po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Dynamika zmian, jakie nastąpiły na obszarach wiejskich jest duża i ważne jest, aby poprzez świadome i sukcesywne działanie, zarówno ludności wiejskiej, rządu i jednostek odpowiedzialnych za działania na rzecz rozwoju wsi, nie zahamować ich, a wręcz przeciwnie – doprowadzić do wyrównania poziomu między obszarami wiejskimi w Polsce i najbogatszych krajach Unii. W polskiej wsi niewątpliwie tkwi potencjał gospodarczy i jest ona doskonałym miejscem do rozwoju przedsiębiorstw, produkcji rolnej, a także turystyki. Potencjał niestety nie jest wykorzystywany efektywnie. Obraz polskiej wsi nie jest jednak ujednolicony i występują znaczne rozbieżności między obszarami wiejskimi w kraju. Uwidaczniają się dwie tendencje: szybki rozwój niektórych obszarów wiejskich oraz powolne zamieranie innych. Tak więc obserwuje się wieloaspektowy problem polskiej wsi, która nie jest jednolitym tworem w całym kraju.

W Europejskiej Karcie Obszarów Wiejskich jako „obszary wiejskie” uznano wsie i małe miasteczka wraz z terenami, na których przeważająca większość gruntów jest używana do potrzeb rolnictwa, leśnictwa, hodowli rybnej i rybołówstwa i które muszą spełniać trzy podstawowe funkcje: gospodarczą, ekologiczną i społeczno-kulturalną¹.

¹ I. Czaplicka-Kozłowska, *Sytuacja społeczno-ekonomiczna i aktywizacja zawodowa bezrobotnych na obszarach wiejskich Warmii i Mazur*, Olsztyn 2008, s. 12.

Za hipotezę badawczą niniejszej pracy służy twierdzenie, iż mimo wielu istotnych problemów, dzięki wsparciu Unii Europejskiej nastąpi odrodzenie polskich obszarów wiejskich i wieś ma szansę pretendować do bycia bardziej przyjaznym miejscem do życia niż miasto.

W celu rozwinięcia hipotezy niezbędnym będzie postawienie następujących pytań:

1. Jak przedstawia się struktura obszarów wiejskich w Polsce?
2. Jakie są główne problemy polskiej wsi?
3. Jak wyglądają obszary wiejskie w innych krajach UE, szczególnie najlepiej rozwiniętych?
4. Czy Wspólna Polityka Rolna (WPR) oraz unijne programy pomocowe mają znaczenie dla rozwoju polskiej wsi?
5. Jakie perspektywy dla polskiej wsi są najbardziej prawdopodobne?

W niniejszej pracy posłużono się metodą empiryczną² oraz odwołano się do metody porównawczej³.

1. OBRAZ POLSKIEJ WSI

Zmiany, które następowały na obszarach wiejskich w Polsce podczas transformacji ustrojowej w 1989 roku wywarły znaczący wpływ na kształt obszarów wiejskich, ponieważ zaobserwowano szereg zjawisk przekształcających niemal całkowicie polską wieś, poczynając od zastąpienia gospodarki centralnie planowanej gospodarką rynkową. Następstwami zmian były: prywatyzacja majątku produkcyjnego, całkowita zmiana samorządów lokalnych i regionalnych, a także przekształcenie strukturalne w rolnictwie.

Na przestrzeni dwudziestu lat polska wieś diametralnie ewaluowała. Zmieniło się także podejście władz państwa do obszarów wiejskich, ponieważ przed transformacją prowadzono jedynie politykę rolną, która opierała swoje założenia na rolnictwie, pomijano obszary wiejskie, nie przykładając wagi do wartości kulturowych, krajobrazowych czy przyrodniczych wsi.

Obecnie obszary wiejskie zajmują nieco ponad 93% powierzchni Polski, a na wsi mieszka 38,6% ludności Polski⁴. Według podziału administracyjnego w 2005 r. w Polsce 64,2% gmin stanowią gminy wiejskie, gminy wiejsko-miejskie 23,4%,

² S. Nowak, *Metodologia badań socjologicznych*, Warszawa 1970, s. 237.

³ A. Chodubski, *Wstęp do nauk politologicznych*, Gdańsk 1998, s. 75–77.

⁴ I. Czaplicka-Kozłowska, op.cit., s. 13.

natomiast gmin miejskich jest tylko 12,4%. Polska wykazuje znaczne rozdrobnienie sieci osadniczej na terenach wiejskich⁵. Zmiany liczby ludności wiejskiej kształtowały się głównie pod wpływem trzech czynników: ruchu naturalnego ludności wiejskiej, migracji między miastem i wsią oraz migracji zagranicznych ludności wiejskiej i zmian w podziale administracyjnym kraju. Według rocznika statystycznego obszarów wiejskich z 2007 roku, struktura polskiej wsi wygląda następująco: osoby w wieku przedprodukcyjnym stanowią 23,2% ogółu, a w produkcyjnym 61,4%. Z kolei w wieku poprodukcyjnym pozostaje 15,4 procent ludności wiejskiej⁶. Uwidacznia się pozytywne zjawisko dotyczące poziomu dzietności na wsi, ponieważ na większości obszarów wiejskich przyrost naturalny jest dodatni, przy czym w miastach jest on zdecydowanie ujemny.

Do źródeł dochodów ludności wiejskiej należą przede wszystkim dochody otrzymane z pracy poza rolnictwem (45%, przy czym 40% stanowi pracę najemną, a zaledwie 5% własną działalność), ze źródeł niezarobkowych, takich jak renty i emerytury oraz zasiłki (38%), a także dochody z rolnictwa, które stanowią 17%⁷. Nastąpiła widoczna zmiana w dochodach ludności wiejskiej, ponieważ na początku lat 90. dochody z rolnictwa stanowiły 60% (nie we wszystkich przypadkach stanowiły jedyne źródło dochodów). Na rozwój lub stagnację obszarów wiejskich wywierają wpływ różne czynniki, które można podzielić na dwie grupy: czynniki endogenne (wynikające z wewnętrznych cech wsi) lub egzogenne (czyli determinowane przez gospodarke, sytuację w kraju i kwestie polityki państwa wobec obszarów wiejskich). Do pierwszej grupy zalicza się uwarunkowania demograficzne, zasoby pracy i rozwój infrastruktury, z kolei drugą grupę czynników stanowią: polityka agrarna państwa, tempo PKB, czynniki makroekonomiczne⁸.

Charakterystycznym dla polskiej wsi jest znaczny odsetek ogółu osób czynnych zawodowo w rolnictwie, w przeciwieństwie do większości krajów zachodnich. Przy rozdrobnionej strukturze agrarnej i niskiej wydajności pracy rodziny rolnicze uzyskują niski dochód i istnieje potrzeba dofinansowywania polskiego rolnictwa, by zmodernizowane nie odstawało od rolnictwa w innych krajach UE.

⁵ http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_Rocznik_stat_rolnictwa_obsz_wiejskich_07.pdf, data dostępu: 11.11.2008.

⁶ Dmochowska H. (red.), *Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich*, GUS, Warszawa 2007, s. 486.

⁷ S. Moskal, M. Moskal, *Podstawy socjologii wsi i rolnictwa*, Kraków 2007, s. 148.

⁸ T. Hunek, *Uwarunkowania i mechanizmy rozwoju gospodarki obszarów wiejskich w Polsce*, [w:] *Dylematy polityki rolnej – integracja polskiej wsi i rolnictwa z UE*, red. T. Hunek, Warszawa 2000, s. 129–132.

Widoczna jest tendencja zmniejszania udziału rolnictwa w dochodzie narodowym oraz roli rolnictwa w gospodarce narodowej, lecz nadal stanowi znaczący sektor gospodarki, zwłaszcza w zakresie dostarczania produktów spożywczych. Głównym problemem polskiego rolnictwa jest niekompleksowe przeobrażenie po transformacji ustrojowej, prowadzące do niskiej efektywności ekonomicznej produkcji rolnej. W 2006 roku 16,6% stanowiły osoby zatrudnione w rolnictwie, sektor rolniczy wytworzył zaledwie 3,7% PKB⁹. Tak niska wydajność może być spowodowana wieloma czynnikami, na przykład zapóźnieniem cywilizacyjnym wsi wynikającym z niskiego poziomu infrastruktury technicznej, lub słabej organizacji rynku rolnego. Jednak rolnictwo odgrywa nadal znaczącą rolę w kształtowaniu zdrowej gospodarki wiejskiej.

Gospodarstwa rolne zajmują obszar około 60% terytorium kraju. W polskim rolnictwie dominują małe gospodarstwa rolne od 1 do 5 hektarów, większe, 10-hektarowe gospodarstwa, stanowią niespełna 1/5 wszystkich gospodarstw w Polsce. Gospodarstwa rolne sprzedają średnio 51,1% swojej produkcji. Połowa gospodarstw stanowią niewyspecjalizowane, tj. prowadzą zarówno produkcję zwierzęcą i roślinną, a gospodarstwa wyspecjalizowane w produkcji roślinnej i zwierzęcej stanowią kolejno 37% i 8% wszystkich gospodarstw¹⁰.

Przystąpienie Polski do UE spowodowało zmiany w sektorze rolnictwa i zapoczątkowało nowe trendy powszechne w innych krajach Unii, na przykład rolnictwo ekologiczne, które polega na produkowaniu żywności metodami naturalnymi, bez nawozów i innych syntetycznych środków ochrony roślin, pestycydów. Po przystąpieniu Polski do UE, rolnictwo ekologiczne zostało włączone do przedsięwzięć rolno-środowiskowych¹¹. Wprowadzona 1 maja 2004 r. *Ustawa z o rolnictwie ekologicznym* dnia 20 kwietnia 2004 r. (Dz.U. Nr 93, poz. 898), w której regulowano warunki wprowadzenia ekologicznej produkcji rolnej zastąpiła wcześniejszą *Ustawę o rolnictwie ekologicznym* z 16 marca 2001 r. (Dz.U. Nr 38, poz. 452)¹². Aby kontrolować przez gospodarstwa ekologiczne przestrzegania zasad uprawy ekologicznej, został utworzony System kontroli i certyfikacji rolnictwa, który tworzą: minister rolnictwa i rozwoju wsi, Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożyw-

⁹ *Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2007*, GUS, Warszawa 2007, s. 242, 679.

¹⁰ *Polska wieś i rolnictwo 2007 – raport z badań*, Research International Pentor, Warszawa 2007, s. 27–30.

¹¹ *Polska wieś w Unii Europejskiej*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa 2006, s. 15.

¹² *Rolnictwo ekologiczne w Polsce w 2003 r.*, http://www.odr.net.pl/rolnictwo_ekologiczne, data dostępu: 3.11.2008.

czych (IJHARS) i jednostki certyfikujące, natomiast jako organ pomocniczy działa Centrum Doradztwa Rolniczego w Radomiu¹³.

Według GIJHARS liczba producentów w rolnictwie w Polsce diametralnie wzrosła. W 2004 roku było ich zaledwie 3760, natomiast, przy corocznej tendencji wzrostowej, w połowie 2008 r. producentów ekologicznych jest już 15 158. W 2007 roku najwięcej gospodarstw ekologicznych znajdowało się w woj. podkarpackim (1575), lubuskim (1397) i mazowieckim (1200)¹⁴. Unia Europejska wspomaga rolnictwo ekologiczne specjalnymi środkami w postaci wyższych dopłat bezpośrednich oraz korzystnych kredytów na modernizację gospodarstw.

Tendencją w polskiej gospodarce w stosunku do obszarów wiejskich było działanie państwa nakierowane jedynie na rozwój rolnictwa, działania o charakterze wewnątrzrolniczym, traktując obszar pozarolniczy marginalnie. Krytyka zjawiska doprowadziła do spopularyzowania trendu odmiennej polityki państwa wobec obszarów wiejskich, która dostrzega potrzebę rozwoju także innych, pozarolniczych działalności, aby została zachowana równowaga rozwoju wsi¹⁵. Zauważane jest zainteresowanie alternatywnymi źródłami utrzymania lub dodatkową działalnością dla rolników. Co trzeci rolnik prowadzący gospodarstwo rolne, podejmuje dodatkową pracę, a 4% rolników prowadzi własną działalność gospodarczą¹⁶.

Obecnie coraz bardziej popularną wśród rolników działalnością dodatkową jest agroturystyka, czyli działalność gospodarcza, która polega na wynajmowaniu nie więcej niż pięciu pokoi gościnnych we własnym budynku mieszkalnym, przy czym budynki powinny być położone na terenach wiejskich, w gospodarstwach rolnych, które co najmniej połowę dochodów uzyskują z działalności rolniczej. Aby rozpoznać uzyskiwanie zysków z innych źródeł, rolnicy mogą ubiegać się dofinansowanie z funduszy działania pt. „Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów”, które powstały w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”¹⁷.

¹³ *Plan Działań Dla Żywności Ekologicznej i Rolnictwa w Polsce na lata 2007–2013*, Warszawa 2003, s. 4.

¹⁴ *Stan i tendencje rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce*, IJHARS, <http://www.ijhar-s.gov.pl>.

¹⁵ J. Wilkin (red.), *Podstawy strategii zintegrowanego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, Warszawa 2003, s. 14.

¹⁶ *Polska wieś i rolnictwo 2007 – raport...*, s. 14.

¹⁷ *Polska wieś w Unii...*, s. 24–25.

Szczególnie pozytywnym zjawiskiem, wspomagającym restrukturyzację obszarów wiejskich, jest powstawanie coraz większej liczby małych i średnich przedsiębiorstw (MSP) na obszarach wiejskich, ponieważ dzięki nim tworzone są nowe miejsca pracy, które otrzymują osoby najniżej wykwalifikowane i w konsekwencji będące najtańszą siłą roboczą, przyczyniając się do ograniczenia bezrobocia strukturalnego na wsi. W następstwie wzrastają dochody ludności miejscowej, rozwija się współpraca lokalna oraz uatrakcyjniają się obszary wiejskie. Rozwój przedsiębiorstw powoduje modernizację wsi.

Większość MSP jest usytuowanych w regionach uprzemysłowionych i blisko większych miast. W gminach typowo wiejskich rozwój tego typu działalności powinien być wspierany przez politykę regionalną, działania lokalnych samorządów, które ułatwiałyby ludności wiejskiej zakładanie i prowadzenie własnych przedsiębiorstw¹⁸.

2. GŁÓWNE PROBLEMY OBSZARÓW WIEJSKICH

Polskie obszary wiejskie borykają się z wieloma problemami, takimi jak: wysoki poziom bezrobocia, brak lub niewłaściwe wykształcenie, migracje oraz słaba infrastruktura, które utrudniają szybki rozwój, a także dostosowanie się do standardów unijnych.

Niewątpliwie najpoważniejszym problemem polskiej wsi jest bezrobocie. Po zmianach ustrojowych w 1989 roku bezrobociem byli zagrożeni głównie pracownicy dawnych PGR-ów. Zmiana struktury pracy z państwowej w prywatną, spowodowała, że większość z rolników z takich przedsiębiorstw państwowych dotknął „szok transformacyjny”¹⁹. Dlatego najwięcej czasu wymagało dostosowywanie się gospodarstw rolnych do wolnego rynku, konkurencji, ponieważ po sprywatyzowaniu gospodarstw rolnych rolnik musiał sam zdobywać ewentualne rynki zbytu.

Charakterystyczne dla wsi jest bezrobocie agrarne, które występuje w rolnictwie, w niektórych działach przemysłu rolno-spożywczego i w czasie zbiorów. Popyt na pracę radykalnie maleje po zbiorach. Jedynie kilka najcieplejszych mie-

¹⁸ B. Fedyszak-Radziejowska, *Mieszkańcy wsi, elity oraz liderzy a rozwój wiejskiej przedsiębiorczości*, [w:] *Rozwój przedsiębiorczości wiejskiej w warunkach integracji z Unią Europejską*, red. M. Kłodziński, Warszawa 2000, s. 35–38.

¹⁹ A. Potok, A. Futymski, *Wieś polska w procesie transformacji*, [w:] *Kształcenie liderów społeczności wiejskich*, red. A. Brzeziński, A. Potok, Poznań 1996, s. 30.

sięcy w roku pracownicy w gospodarstwach pracują efektywnie, a reszta miesięcy, głównie zimowych, pozostaje niewykorzystaną.

Na obszarach wiejskich mieszka prawie 15 mln osób. Rolnictwo wywiera ogromny wpływ na gospodarkę całego kraju, a także sytuację społeczną, gdyż wytwarza około 8% dochodu narodowego i pracuje w nim prawie 25% ogółu zatrudnionych²⁰. Liczba bezrobotnych w 2005 r. została określona jako 1,2 mln, stanowiąca wzrost w stosunku do 2000 roku o około 0,2 tys. bezrobotnych.

Bezrobotni zarejestrowani na obszarach wiejskich stanowili 42,6% ogółu bezrobotnych zarejestrowanych w Polsce, będąc dużym odsetkiem, gdyż obszary wiejskie zajmują ponad 93% kraju. W ramach Powszechnego Spisu Rolnego 1996 GUS przeprowadził badania na temat ukrytego bezrobocia w rolnictwie indywidualnym. Zadane pytania dotyczyły osób, które zdaniem ludności wiejskiej należą do zbędnych i mogłyby podjąć pracę poza gospodarstwem, nie powodując obniżenia wydajności gospodarstwa. Według danych w gospodarstwach domowych populacja zbędnych wyniosła 917 tys. osób, w tym wśród mieszkańców wsi 827 tysięcy. Zaistniała sytuacja wynika z faktu rozdrobnienia gospodarstw, a także rozwoju technologicznego i modernizacji maszyn rolnych²¹. Zróżnicowanie poziomu bezrobocia w 2005 roku w regionach Polski kształtowało się następująco: największe bezrobocie występowało w regionie północnym i stanowiło ok. 24%, a najniższe w regionie środkowym (nieco ponad 11%). Bezrobocie jest najpoważniejszym problemem na północy kraju, gdyż owe regiony najbardziej odczuwają negatywne zjawisko związane z rynkiem pracy po transformacji systemowej²².

Z problemem bezrobocia wiąże się poziom wykształcenia ludności wiejskiej, pozostający, mimo nieznacznych pozytywnych zmian, jednym z głównych problemów obszarów wiejskich w Polsce. Niewystarczające wykształcenie ogranicza możliwości ludności wiejskiej na podjęcie pracy w innych sektorach gospodarki i sprawia, że zwiększa się populacja „zbędnych” w obszarach wiejskich. Na poziom wykształcenia mieszkańców wsi wpływa kilka elementów, na przykład odległość od placówek szkolnych w istotny sposób ogranicza możliwości nauki uczniów z obszarów wiejskich, ponieważ np. koszt utrzymania się na studiach dziennych jest wysoki i w konsekwencji nie wszystkich stać na wysłanie dziecka na studia.

²⁰ K. Łapińska-Tysza, *Bezrobocie wśród mieszkańców wsi*, [w:] *Wieś i jej mieszkańcy. Zróżnicowania, postawy i strategie zachowań*, red. B. Fedyszak-Radziejowska, Warszawa 1995, s. 93.

²¹ I. Frenkel, *Ludność, zatrudnienie i bezrobocie na wsi – dekada przemian*, Warszawa 2003, s. 139.

²² Ł. Zwoliński, *Mobilność przestrzenna i społeczno-zawodowa ludności wiejskiej w latach 2000–2005*, Warszawa 2006, s. 19–20.

Kolejnym elementem jest mentalność, brak świadomości rodziców. Zasób wykształcenia, z jakim wieś weszła po okresie transformacji był niezwykle niski. W 1988 r. wyższe wykształcenie miało tylko 1,8% mieszkańców wsi, a średnie 13,1% (w mieście stanowiące odpowiednio 9,4% i 31,8%). W latach transformacji nastąpiła poprawa poziomu wykształcenia na wsi, przy czym jej tempo było szybsze niż w miastach. W końcu 2001 r. odsetek osób z wykształceniem wyższym stanowiły 3,4%, a ze średnim liczba osób wzrosła do 20,3%²³. Pod względem wykształcenia mieszkańcy wsi różnią się znacząco od osób zamieszkałych w miastach, nie doprowadzając do zmiany mentalności kolejnych pokoleń na wsi. Niestety w głównej mierze zmiana sposobu myślenia warunkuje polepszenie poziomu życia na obszarach wiejskich. Niemal połowa ludności wiejskiej zakończyła edukację na szkole podstawowej, stanowiąc ewenement wśród państw Europy. Jedynie jeden na trzydziestu mieszkańców wsi ma wykształcenie więcej niż średnie. Oceniając skalę wykształcenia ludności wsi, a zwłaszcza porównując ją z ludnością osiadłą w miastach, trzeba brać pod uwagę fakt odmiennej struktury wieku obu populacji. Na wsi uwidacznia się relatywnie większy udział dzieci i młodzieży oraz ludzi starszych. Poziom wykształcenia wymienionej kategorii ludności jest z natury rzeczy niższy i powinno uwzględniać się strukturę wiekową przy ocenie dysproporcji. Mimo że na wsi następuje regularne podwyższanie poziomu wykształcenia, jednak jest on wciąż niewystarczający, aby polska wieś mogła się rozwijać. Zauważa się spadek ludności wiejskiej z wykształceniem podstawowym niepełnym, ale zapewne wynika on ze zmian w strukturze demograficznej, gdyż wykształcenie podstawowe dotyczyło głównie roczników, które uczyły się w okresie międzywojennym, a wybuch wojny uniemożliwił im dalsze kształcenie²⁴. Problem niskiego poziomu wykształcenia jest szczególnie widoczny wśród osób prowadzących gospodarstwa i przejawia się w braku kwalifikacji rolniczych ponad połowy osób. Większość pozostałych rolników ukończyła zaledwie zasadniczą zawodową szkołę rolniczą lub kurs z zakresu rolnictwa²⁵.

Z powodu bezrobocia, braku miejsc pracy oraz rozdrobienia gospodarstw ludność wiejska decyduje się na wyjazd do wyższych skupisk miejskich lub za granicę. Według Powszechnego Spisu Rolnego przeprowadzonego w 2003 r. przez Główny Urząd Statystyczny, jako główne przyczyny wyjazdów ludność wiejska

²³ E. Karpowicz, *Struktura demograficzna ludności wiejskiej*, <http://biurose.sejm.gov.pl/teksty/i-588.htm>, data dostępu: 10.11.2008.

²⁴ A. Wrzochalska, *Wybrane cechy społeczno-ekonomiczne ludności wiejskiej a rozwój rolnictwa*, Warszawa 2005, s. 24–25.

²⁵ S. Moskał, M. Moskał, *op.cit.*, s. 150.

podawała poszukiwanie pracy (ok. 49%), sprawy rodzinne (29,3%), poprawienie warunków mieszkaniowych lub chęć nauki, studiowania.

Napływ ludności ze wsi do miast zawsze był większy niż odpływ z miast na wieś. Sytuacja odwrotna wystąpiła pierwszy raz od 55 lat w 2000 roku, gdy saldo migracji dla wsi wyniósł 0,3 na tysiąc ludności wiejskiej²⁶. Według prognoz GUS tendencja może się utrzymać, ponieważ wieś staje się coraz bardziej atrakcyjnym miejscem do życia niż miasto z powodu inwestycji czynionych w znacznej mierze z pomocą funduszy unijnych. Dlatego widoczna jest kolejna tendencja – zwiększanie się napływu ludności miejskiej na wieś, będące zjawiskiem pozytywnym, gdyż może wpłynąć na rozwój obszarów wiejskich.

Kolejnym zjawiskiem, tym razem negatywnym, związanym z migracjami ludności wiejskiej jest występowanie tzw. „selekcji negatywnej”, która objawia się odpływem z gospodarstw domowych młodych, często lepiej wykształconych osób, spowalniając rozwój wsi oraz nasilając starzenie się społeczeństwa wiejskiego.

Dalszym negatywnym zjawiskiem wynikającym z migracji jest odpływ kobiet z gospodarstw rolnych, przekładając się na zjawisko związane z zakładaniem nowych rodzin na obszarach wiejskich. W latach 2000–2005 11,6% zmieniających miejsce zamieszkania emigrowało za granicę, przy czym występowała sytuacja odwrotna jeśli chodzi o płeć emigrujących – za granicę częściej emigrowali mężczyźni niż kobiety²⁷.

3. OBSZARY WIEJSKIE W ROZWINIĘTYCH KRAJACH UE

Obszary wiejskie w 25 krajach UE stanowią około 92% terytorium, a zamieszkuje je 56% ludności. Obszary rolne oraz lasy zajmują około 77% powierzchni krajów UE, natomiast w ramach programu Natura 2000 objętych ochroną jest 13% terytorium państw członkowskich²⁸.

Około 35% ludności Polski mieszka na wsi, z czego 45% mieszkańców wsi zajmuje się rolnictwem, stanowiąc około 20% ogółu. W krajach UE wynosi średnio 4,5% udziału pracujących w sektorze rolnym do ogółu pracujących w kraju, przy czym np. 17% stanowi odsetek w Grecji (najwyższy), a w Wielkiej Brytanii zaled-

²⁶ I. Frenkel, op.cit., s. 69.

²⁷ Ł. Zwoliński, op.cit., s. 32–46.

²⁸ S. Szumski, *Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej*, Warszawa 2007, s. 19–22. Dane nie obejmują nowych państw UE – Rumuni i Bułgarii.

wie 1,6%²⁹. Niski odsetek zatrudnionych w rolnictwie wskazuje na zatrudnienie w innych sektorach gospodarki i stanowi dowód na wyższy stopień rozwoju obszarów wiejskich.

Także udział użytków rolnych Polski (16,9 mln ha) jest znacznie wyższy niż w innych krajach UE, ponieważ w ilości użytków jedynie Hiszpania i Francja przewyższają Polskę, a także podobnie jest z ilością gospodarstw rolnych. Z kolei powierzchnia gospodarstw w innych krajach Unii jest znacznie większa niż w Polsce. Podczas gdy w Polsce średnia wielkość gospodarstwa rolnego wynosi 8,4 ha, umieszczając Polskę w grupie średniej poniżej 10 ha razem z Włochami, Portugalią i Grecją, średnia powierzchnia gospodarstwa w UE wynosi 18 ha. Widoczne są tendencje dotyczące unijnych gospodarstw rolnych: jest ich znacznie mniej niż w Polsce, zajmują mniejszy odsetek powierzchni krajów, lecz są one znacznie większe niż w Polsce. Pod względem struktury gospodarstw, uważa się, że polskie gospodarstwa rolne są zbliżone do gospodarstw południowoeuropejskich, takich jak w Hiszpanii czy Grecji oraz Rumunii i Bułgarii, które także muszą dostosować się do wymogów unijnych. Duże gospodarstwa są wydajniejsze i łatwiej je prowadzić. Największe gospodarstwa znajdują się w Wielkiej Brytanii, Niemczech, Francji i Austrii. Mniejsze rozdrobnienie gospodarstw sprzyja rozwojowi obszarów wiejskich. W większości krajów UE praktykowana jest intensywna uprawa, sprawiając, że rolnik europejski jest ośmiokrotnie wydajniejszy niż polski – na rolnika w Europie Zachodniej przypada 8-krotnie więcej ziemi i kapitału niż na rolnika polskiego.

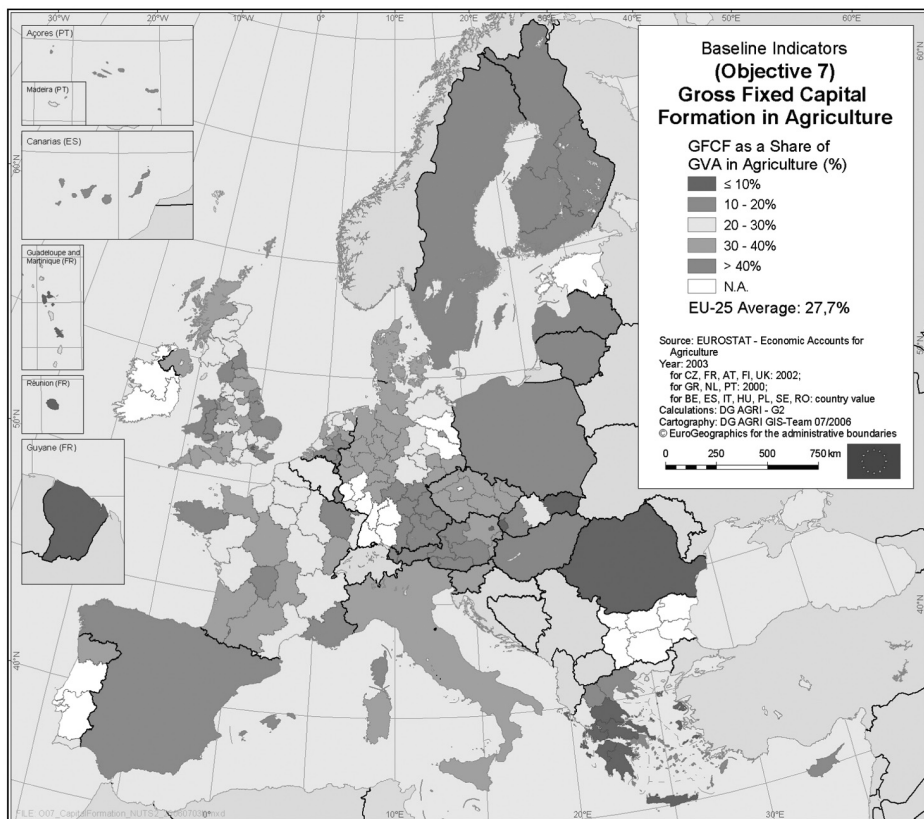
Sektor rolnictwa w UE zatrudnia 53% ludności oraz wytwarza 45% wartości dodanej brutto (WDB). Przedstawione dane wskazują na duże znaczenie rolnictwa w UE³⁰.

Wzrost wartości dodanej w gospodarstwie odnosi się do wprowadzania innowacji, poprawienia jakości produkcji oraz modernizacji gospodarstw rolnych w danych krajach.

Najniższe nakłady na środki trwałe w rolnictwie w UE występują w Rumunii oraz Grecji (poniżej 10%) oraz Polsce i Hiszpanii (10–20%). Z kolei do grupy państw o najwyższych nakładach brutto na środki trwałe zaliczane są: Szwecja, Finlandia, Węgry, Austria, Litwa oraz Łotwa i stanowią one ponad 40%. Poziom

²⁹ M. Filipiuk, *Wspieranie przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*, [w:] *Fundusze unijne dla polskiego rolnictwa*, red. J. Sikorski, Kielce 2004, s. 65.

³⁰ J. Kobyłecki, *Integracja Polski z Unią Europejską i jej następstwa dla agrobiznesu*, [w:] *Przedsiębiorstwa agrobiznesu w rozwoju obszarów wiejskich*, red. A. Marcysiak, Siedlce 2006, s. 55–56.

Rys. 1. Nakłady brutto na środki trwałe (GFCF) w rolnictwie jako udział wzrostu wartości dodanej brutto w gospodarstwie (GVA) w procentach

Źródło: European Commission Directorate – General for Agriculture and Rural Development, *Rural development in the EU. Statistical and Economic Information – Report*, Brussels 2006, s. 81.

wprowadzania innowacji pokazuje, w jakim tempie następuje modernizacja gospodarstw rolnych i jaką ilość środków wykorzystuje państwo, aby dorównać nowoczesnym obszarom wiejskim w UE 15. Szczególnie godnym uwagi jest stan nakładów na środki trwałe na Litwie i Łotwie – wysoki udział procentowy wskazuje szybką modernizację gospodarstw i jest zjawiskiem pozytywnym. Stan nakładów na środki trwałe w Polsce nie jest wystarczający i w konsekwencji wydłuża czas dostosowywania się polskiego rolnictwa do wymogów europejskich³¹.

³¹ European Commission Directorate – General for Agriculture and Rural Development, *Rural development in the EU. Statistical and Economic Information – Report*, Brussels 2006, s. 81.

Poziom wykształcenia w krajach Unii znacząco różni się od Polski, ponieważ, gdy w Polsce odsetek osób z wykształceniem średnim i wyższym wynosi niecałe 20%, w innych krajach Unii (szczególnie w krajach starej piętnastki) jest trzy-, czterokrotnie wyższy. Wykształcenie stanowi jeden z problemów, z którymi boryka się polska wieś, a który został wyeliminowany w większości państw UE. Z poziomem wykształcenia wiąże się wiele innych czynników wpływających na kształt wsi, na przykład świadomość społeczna, współpraca lokalna czy poziom bezrobocia. Obszary wiejskie w krajach UE 15 odnotowują znacznie niższy poziom bezrobocia niż w Polsce. Obszary wiejskie państw należących od wielu lat do UE przeszły gruntowną przebudowę. Po uporaniu się z problemami typu bezrobocie, niski poziom wykształcenia lub nierentowność gospodarstw, mogą one skupiać się na rozwoju społecznym, kulturalnym i przyrodniczym. Szczególną uwagę poświęca się dziedzictwu kulturowemu, ponieważ powrót do tradycji jest obecnie powszechnym trendem.

4. WSPÓLNA POLITYKA ROLNA UNII EUROPEJSKIEJ I UNIJNE PROGRAMY POMOCOWE

Aby przeprowadzić skuteczną analizę znaczenia Wspólnej Polityki Rolnej w kontekście polskiej wsi, należy przedstawić jej genezę i główne cele. „Wspólna Polityka Rolna” (Common Agricultural Policy – CAP) wykazuje potrzebę wyjątkowego traktowania sektora rolnictwa i wspierania europejskiego modelu rolnictwa³². Podstawy Wspólnej Polityki Rolnej zostały nakreślone już w 1957 roku w art. 33 Traktatu Rzymskiego, w którym wymieniono pięć głównych celów WPR:

1. podnoszenie produktywności rolnictwa poprzez m.in. wspieranie rozwoju technologicznego, optymalne wykorzystanie siły roboczej;
2. zapewnienie odpowiedniego poziomu życia dla ludności wiejskiej;
3. stabilizacja rynków;
4. zagwarantowanie regularnych dostaw żywności dla konsumentów;
5. zapewnienie rozsądnych cen w wyżej wymienionych dostawach³³.

³² K. Kosior, *Political Economy of the Polish Agricultural Sector's Accession to the European Union*, Rzeszów 2005, s. 13–15.

³³ M. Jabłoński, *Wspólna Polityka Rolna – kierunki reform*, [w:] *Wspólna Polityka Rolna – tradycja i nowoczesność*, red. M. Szewczak, R. Sura, Lublin 2007, s. 9–10.

WPR ma charakter ponadnarodowy, więc każde państwo członkowskie formułując politykę wobec własnego kraju musi przestrzegać zasad WPR Wspólnoty i jest odpowiedzialne za wdrażanie WPR na terytorium swojego kraju m.in. przez utworzenie Zintegrowanego Systemu Zarządzania i Kontroli (Integrated Administration and Control System). WPR jest całościowo lub częściowo finansowana z budżetu Wspólnoty Europejskiej³⁴.

W ramach opisywanej polityki przyjęto trzy podstawowe zasady:

- wspólny rynek tj. swobodny przepływ produktów rolnych w ramach Wspólnoty;
- zasada preferencji europejskich;
- zasada solidarności finansowej³⁵.

WPR ze względu na zmiany wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowań była wielokrotnie reformowana. W latach 1962–1968 wprowadzano wspólne zasady dotyczące głównych rynków rolnych, tj. zbóż, wieprzowiny, drobiu, produktów mleczarskich, warzyw i owoców, a także wprowadzono system wspólnych cen na niemal wszystkie produkty rolnicze (oprócz ziemniaków i alkoholu). W kolejnym okresie, w latach 1968–1975, wprowadzono pieniężne kwoty kompensacyjne oraz „zielone kursy”. Następne dziesięciolecie charakteryzowało się powstaniem znacznych nadwyżek produktów rolnych doprowadzając do wprowadzenia w 1984 r. kwot mlecznych.

W 1992 r. rozpoczęto tzw. reformę Mc Sharry’go, natomiast w 2000 r. wprowadzono program AGENDA 2000. Wyżej wymienione reformy miały na celu obniżenie cen gwarantowanych podstawowych produktów rolnych, a w zamian rolnicy mieli otrzymywać rekompensaty „wyrównawcze”. Starano się zastępować je płatnościami bezpośrednimi³⁶. Fundamentalną zmianą była reforma WPR w 2003 r. w Luksemburgu, w której m.in. wprowadzono nowy system płatności, wg którego państwo członkowskie mogło wybrać jednolitą płatność na gospodarstwo (JPG) lub jednolitą płatność regionalną (JPR). Ponadto większe znaczenie w rolnictwie europejskim otrzymała ochrona środowiska, bezpieczeństwo żywności i dobrostanu zwierząt³⁷.

Kształt WPR na lata 2007–2013 został określony we wcześniej przedstawionym porozumieniu z 2003 r. (Luksemburg) oraz ustaleniach Rady Europejskiej z kwiet-

³⁴ S. Szumski, op.cit., s. 11–12.

³⁵ J. Rowiński, *Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej*, Warszawa 2000, s. 6–9.

³⁶ W. Chmielewska-Gill, J. Czapla, J. Dąbrowski, W. Guba, *Wspólna Polityka Rolna-zasady funkcjonowania oraz ich reforma*, Warszawa 2003, s. 6–8.

³⁷ Office for Official Publications of the European Communities, *The Agritultural Situation in the EU-2004 report*, Luxembourg 2006, s. 29.

nia 2004 r. Polityka rolna wdrażana od 2007 r. ma wprowadzić zmiany na niemal całym obszarze działalności WPR, na przykład w zakresie płatności bezpośrednich, które mają być zastąpione systemem jednolitej płatności niezależnej od produkcji³⁸. Niewątpliwie WPR będzie nadal ewoluować, aby sprostać wymogom i zmianom, ponieważ sektor rolnictwa dynamicznie się rozwija.

WPR ma znaczenie dla obszarów wiejskich w Polsce, ponieważ rolnictwo jest wciąż główną gałęzią działalności na wsi. Poprzez integrację z UE oraz przyjęcie WPR wieś musiała się znacznie przeobrazić. Rolnictwo jest sektorem gospodarki, w którym najwyraźniej odczuwa się akcesję do Unii. Wprowadzenie WPR w Polsce niesie ze sobą wiele korzyści, do których należy przykładowo kwestia przepływów finansowych w postaci dopłat bezpośrednich.

Oprócz bezpośredniej korzyści jakimi są dopłaty unijne, wdrażanie WPR prowadzi do zwiększenia znaczenia polityki rozwoju wsi, ponieważ we wcześniejszych latach polska wieś była zaniedbywana. Obecnie wzrosło zainteresowanie obszarami wiejskimi, w szczególności nierolniczymi aspektami wsi. Zjawisku towarzyszy wspieranie finansowe w celu zmodernizowania obszarów wiejskich. Dodatkową korzyścią jest większa stabilizacja w prowadzeniu działalności rolniczej, gdyż polityka rolna opiera się na planach wieloletnich, powodując zmniejszenie ryzyka w działalności. Gospodarstwa rolne mają możliwość zaplanowania i sukcesywnego działania w oparciu o plan. Dzięki WPR rolnictwo znacznie szybciej modernizuje się, stając się zarazem bardziej konkurencyjnym wśród innych państw Europy³⁹.

Wymagania jakie stawia przed polskim rolnictwem Unia Europejska niewątpliwie są krytykowane przez rolników ze względu na ich surowość i wysoki poziom. Działanie polskiego rządu jest istotne, ponieważ musi wesprzeć rolników w działaniach modernizacyjnych. W ogólnym jednak spojrzeniu, nie tylko w kontekście rolnictwa, zmiany idące z integracją wpłyną pozytywnie na obszary wiejskie.

Szczególne znaczenie mają dla polskiej wsi dopłaty z funduszy unijnych. Przygotowania Polski do wstąpienia do UE obejmowały także obszary wiejskie. Polska otrzymywała środki z funduszy przedakcesyjnych Unii Europejskiej, które uruchomiła od 2000 roku i polegała na bezzwrotnej finansowej pomocy w ramach programów: PHARE, ISPA, SAPARD. Głównymi programami dotyczącymi obszarów wiejskich jest SAPARD, a także częściowo PHARE.

³⁸ M. Jabłoński, op.cit., s. 15.

³⁹ Ł. Hardt, *Wartość dodana Wspólnej Polityki Rolnej dla Unii Europejskiej i Polski*, [w:] *Społeczno-ekonomiczne aspekty rozwoju polskiej wsi*, red. M. Błąd, D. Klepacka-Kołodziej-ska, Warszawa 2007, s. 202–203.

Program PHARE (Spójność Społeczna i Gospodarcza) wprowadzony został w sierpniu 1989 roku i ma za zadanie wyrównanie poziomu rozwoju regionów. PHARE jest największym programem pomocy dla krajów kandydujących do członkostwa i dla Polski wynosi około 80% wsparcia bezzwrotnego. W skład PHARE SSG wchodzi trzy części: wsparcie małych i średnich przedsiębiorstw (MSP), INFRA, czyli pomoc w rozwoju infrastruktury oraz RZL – wsparcie rozwoju zasobów ludzkich⁴⁰.

Program ISPA utworzono w 1999 r. i dotyczył pomocy w zakresie transportu oraz ochrony środowiska. Odnosił się do dużych projektów, których wartość minimalna wynosiła 5 mln euro, takich jak budowa autostrad, linii kolejowych, a także oczyszczania ścieków i zaopatrzenia w wodę pitną. Działania z funduszu wpływały również na rozwój obszarów wiejskich. Wraz ze wstąpieniem do UE, Polsce przysługiwać środki z funduszu ISPA⁴¹.

SAPARD jest programem, który najbardziej dotyczył rolnictwa i obszarów wiejskich. Obejmował szereg zadań, do których należało m.in. wspieranie inwestycji w gospodarstwach rolnych, polepszenie infrastruktury na wsi, szkolenia zawodowe i różnicowanie innych niż rolnictwo działalności na obszarach wiejskich⁴².

Wraz z akcesją Polski do UE, obszary wiejskie oraz rolnictwo zostały objęte wsparciem wielu instrumentów pomocy, których celem jest dotacja wewnętrznego rynku w postaci dopłat bezpośrednich (I filar WPR), dotacji do produkcji, przetwórstwa i konsumpcji oraz interwencji rynkowej. Ponadto w ramach Wspólnej Polityki Rolnej ma dojść do regulacji ilości oferowanych artykułów rolno-spożywczych poprzez obszary i kwoty gwarantowane.

Dopłaty eksportowe mają pomóc w zapewnieniu konkurencyjności na międzynarodowych rynkach, a z kolei polityka strukturalna ma na celu podniesienie standardów życia ludności wiejskiej i modernizacji rolnictwa. Dla polskiego rolnika największe znaczenie mają środki pomocowe wynikające z I oraz II filaru WPR, tj. płatności bezpośrednie i środki towarzyszące⁴³.

W Polsce zastosowano nową metodę dopłat bezpośrednich opartą na systemie jednolitej płatności obszarowej i jest ona realizowana w całości z unijnych środków. Dopłaty bezpośrednie stosowane są w odniesieniu do wszystkich gruntów ornych,

⁴⁰ *Programme of Community aid to the countries of Central and Eastern Europe (Phare)*, http://europa.eu/scadplus/glossary/programme_phare_en.htm, data dostępu: 13.11.2008.

⁴¹ M. Łęczar, E. Mikuła, *Wykorzystanie funduszy przedakcesyjnych w restrukturyzacji polskiego rolnictwa*, [w:] *Regionalne uwarunkowania ekonomicznego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich*, red. A. Czudec, Rzeszów 2003, s. 361–372.

⁴² http://www.eurobiuro.pl/fundusz_sapard.php, (data dostępu: 5.11.2008.)

⁴³ S. Szumski, op.cit., s. 89.

a w przypadku niektórych upraw, takich jak rośliny oleiste, len, ziemniaki przeznaczone na skrobię, stosowane są dodatkowo dopłaty uzupełniające, opłacane częściowo z środków unijnych i budżetu kraju. Za działanie systemu dopłat w Polsce odpowiedzialna jest Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa⁴⁴. Ponadto w ramach wsparcia obszarów wiejskich działa wiele funduszy strukturalnych, które planowane są na kilka lat. Aktualny Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) ustalony został na lata 2007–2013.

Unia Europejska proponuje dla polskich obszarów wiejskich wiele funduszy na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, lecz szczególnie ważnym – w kontekście społecznym i gospodarczym – jest Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), który ma służyć zrównoważonemu rozwojowi wsi. Działanie w ramach funduszu ma opierać się na czterech osiach, z których jedną jest LEADER – program społeczny opierający się głównie na lokalnych grupach działania, współpracy instytucji lokalnych i zaangażowania społeczności lokalnej. W ramach programu LEADER współpracuje samorząd lokalny wraz z organizacjami pozarządowymi i prywatnymi przedsiębiorcami znajdującymi się na określonym obszarze. W 2007 roku na terytorium Europy działało 938 grup działania, głównie na terytorium państw członkowskich starej Unii (UE 15), a liczba grup stale zwiększa się⁴⁵.

Podjęcie typu Leader zostało stworzone, aby pomóc ludności z obszarów wiejskich rozpocząć długoterminowe przedsięwzięcia na ich lokalnych obszarach. Ma ono na celu wspieranie oraz wdrażanie w życie najwyższej jakości, zintegrowanych i oryginalnych strategii stałego rozwoju dla ich lokalnej przestrzeni oraz dalsze rozwijanie uniwersalnej współpracy lokalnej zwanej Lokalnymi Grupami Działania (LGD). W latach 2007–2013 program Leader wchodzi po raz czwarty, po wprowadzeniu inicjatyw Leader I, Leader II i Leader + jako czwarta oś tzw. Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich. Transnarodowa i wewnątrzpaństwowa współpraca między Lokalnymi Grupami Działania była wspierana podczas okresu programowego 2004–2006, a w rezultacie działań powstało ponad 300 transnaro-

⁴⁴ S. Fornalczyk, *Unijne wsparcie rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] *Fundusze unijne dla polskiego...*, s. 81–83.

⁴⁵ R. Kamiński, *Konieczność stosowania metody LEADER w nowym funduszu wiejskim-Szansa czy zagrożenie*, [w:] *Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa*, red. J. Wilkin, M. Błąd, D. Klepacka, Warszawa 2006, s. 43–49.

dowych projektów współpracy i około trzy razy więcej wewnątrzpaństwowych projektów współpracy między LGD⁴⁶.

5. PERSPEKTYWY ROZWOJU POLSKIEJ WSI

Dynamiczne zmiany, które dostrzegane są w ciągu ostatnich pięciu lat, niewątpliwie odcisną piętno na polskiej wsi najwyraźniej i mimo wielu problemów, z którymi boryka się wieś, zjawiska te będą dla społeczeństwa pozytywne. Mimo rozpoczęcia działań na rzecz wsi ich efekty nie są jeszcze dostatecznie widoczne, gdyż polska wieś nadal jest opóźniona w rozwoju w stosunku do miast oraz obszarów wiejskich w innych krajach Unii Europejskiej. Przed rządem, samorządem lokalnym oraz samymi członkami społeczności wiejskiej stoi szereg wyzwań.

Podstawową potrzebą jest stworzenie wizji, która będzie zawierać działania niezbędne do rozwoju wsi w perspektywie wieloletniej. Wizja jest niezbędna, aby potem stworzyć strategię i plan, które zobowiązują do konkretnych działań. Wizja jest wstępem do tworzenia strategii rozwoju. Współcześnie, należąc do UE, Polska jest zobowiązana do planowania i działań długookresowych⁴⁷. Próby stworzenia wizji obszarów wiejskich w Polsce zawarte są w pozycji „Polska wieś 2025 – wizja rozwoju”. Autorzy przedstawiają szereg zmian, które powinny pojawić się na wsi poprzez sukcesywne działanie ludności, samorządów i rządu, a także wynikające z naturalnych zmian np. demograficznych. W ciągu 20 lat polska wieś ma przejść tzw. „cichą rewolucję”, która obejmie niemalże wszystkie dziedziny: strukturę demograficzną, kulturę wiejską, rolnictwo, model polityki państwa oraz UE wobec wsi. Jeśli chodzi o strukturę demograficzną wsi zmieni się ona diametralnie – wzrośnie liczba ludności miejskiej migrującej na wieś, szczególnie do wsi, które znajdują się w odległości do 50 km od dużych miast. Rolnictwo przestanie być jednym z głównych źródeł dochodów ludności wiejskiej, a większe znaczenie w dochodach będą miały małe firmy zajmujące się usługami oraz zadaniami z sektora agrotechnicznego. Rozpowszechnią się inne, alternatywne rodzaje działalności związane z informatyzacją wsi, na przykład tzw. telepraca, która będzie dawała ludności wiejskiej możliwość pracy w domu. Rolnictwo natomiast będzie wielofunkcyjne,

⁴⁶ Official Publication of the European Communities, *The EU Rural Development Policy 2007–2013*, Luxembourg 2006, s.15.

⁴⁷ R. Śpiewak, *Dokąd zmierza polska wieś – wiejscy liderzy o zmianach na wsi*, [w:] *Społeczno-ekonomiczne aspekty rozwoju polskiej wsi*, red. M. Błąd i D. Klepacka-Kołodziej-ska, Warszawa 2007, s. 125–127.

powodując, że rolnik będzie czuł większą stabilność dochodową. Polskie rolnictwo stanie się bardziej wyspecjalizowane – główną rolę w zasiewach będą odgrywały zboża (65% zasiewów) oraz uprawa ziemniaków i rzepaku, a także roślin energetycznych. Zwiększy się uprawa roślin, które są mocną stroną polskiego rolnictwa, „polskimi specjalnościami”. Oprócz hodowli trzody chlewnej, drobiu i krów, upowszechni się hodowla bydła mięsnego oraz powróci hodowla owiec. Kolejnym pozytywnym aspektem będzie wyższy poziom wykształcenia rolników, doprowadzając do przekształcenia rolnictwa na oparte na wiedzy i ulepszone technologicznie, a także wpływając na zwiększenie współpracy gospodarzy. Ukształtuje się lobby wiejskie, które będzie chroniło interesy społeczności wiejskiej i będzie brało większy udział w polityce. Siła polityczna będzie oparta na wykształconych rolnikach oraz ludności napływającej na wieś. Ponadto większe znaczenie w wyznaczaniu kierunków działań i gospodarowaniu środkami będą miały samorządy lokalne. Niewątpliwie wieś przestanie być gorszym od miasta miejscem do życia. Przedstawiona wizja wsi polskiej jest pozytywna, ale autorzy zdają sobie sprawę, że osiągnięta zostanie jedynie przez mądre działanie według stworzonych strategii i planów działań⁴⁸.

W polskiej wsi tkwi potencjał, lecz nie jest on wykorzystywany. Szansą na rozwój wsi jest na przykład produkcja ekologiczna oraz turystyka. Szczególnie łączenie uprawy ekologicznej w niewielkim gospodarstwie z różnego rodzaju działalnością turystyczną (np. ekoturystyką) może być dobrym rozwiązaniem dla polskich rolników, dla których podstawą jest zapewnienie sobie i swojej rodzinie stabilnej sytuacji finansowej. Zwiększaniu atrakcyjności obszarów wiejskich może być tworzenie nowych walorów turystycznych, takich jak ośrodki rekreacyjne, usługi turystyczne, agroturystyka etc⁴⁹.

Szansą będzie także kształcenie w unikatowych zawodach, które są związane tradycją z obszarami wiejskimi, takimi jak związane z obróbką drewna, wikliniarstwem, gliniarstwem, gdyż następuje zwiększenie popularności wyrobami regionalnymi, ludowymi, zarówno wśród ludności „nierolniczej” w kraju i za granicą. Głównym czynnikiem, który będzie wpływać na zmiany na wsi, będzie aktywność ludności wiejskiej w zakresie wykorzystania środków unijnych, które mogą pobudzić chęć tworzenia alternatywnych źródeł dochodów na terenach wiejskich.

⁴⁸ J. Wilkin, U. Budzich-Szukała, J. Saloni, *Wizja rozwoju polskiej wsi – elementy wspólne i różnicujące. Próba syntezy*, [w:] *Polska wieś 2025 – wizja rozwoju*, red. J. Wilkin, Warszawa 2005, s. 15–21.

⁴⁹ J. Borkowski, *Obszary wiejskie – niewykorzystany potencjał rozwojowy*, [w:] *Przyszłość wsi polskiej – wizje, strategie, koncepcje*, red. L. Kolarska-Bobińska, A. Rosner i J. Wilkin, Warszawa 2001, s. 35–39.

Kwestią, której rozstrzygnięcia obecnie nie sprecyzowano pozostaje kierunek rozwoju polskiej wsi – czy będzie powielone odwzorowanie obszarów wiejskich Europy Zachodniej, czy stworzenie własnej, nowej, osobliwej formy wsi⁵⁰.

Pojawiają się głosy negatywne na temat kierunków rozwoju wsi. Uważa się, że zbyt wysokie wymagania, które stawia przed rolnictwem Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej, może doprowadzić do likwidacji wielu gospodarstw rolnych. Kolejnym negatywnym aspektem, jeśli nie nastąpi uatrakcyjnienie obszarów wiejskich poprzez określone działania, może być wyludnienie wsi, w tym szczególnie migracja młodzieży do miast. Zagrożenia, które stoją przed polską wsią są niewątpliwie poważne i nie powinny być bagatelizowane. Zagrożenia te będą niebezpieczne dla polskiej wsi, jeśli polskie obszary wiejskie nie będą stosować się do planów rozwoju oraz nie będą dążyć do realizowania długoterminowej wizji. Obecnie i w najbliższych latach należy skoncentrować się na wspieraniu polskiej wsi, gdyż dopiero jeśli zostaną rozwiązane główne problemy wsi, ma ona szansę na bardziej dynamiczny rozwój.

Plan rozwoju jest ostatnim elementem w łańcuchu przekształcania wsi. Najpierw tworzone są wizje, potem strategie, a ostatecznie plany, które dotyczą konkretnych działań na rzecz urzeczywistnienia wizji. WPR Unii Europejskiej planuje działania na kilka lat w tzw. Planach Rozwoju Obszarów Wiejskich na okres kilku lat. Środki na ten cel są uzyskiwane z Europejskiego Funduszu Rolniczego Rozwoju Obszarów Wiejskich. Obecnie urzeczywistniany jest PROW na lata 2007–2013.

PROW 2007–2013 opiera się na trzech osiach:

- Oś 1. Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego;
- Oś 2. Poprawa stanu środowiska naturalnego i obszarów wiejskich;
- Oś 3. Poprawa jakości życia ludności wiejskiej oraz wspomaganie różnicowania gospodarki wiejskiej⁵¹.

Ponadto niektóre źródła wskazują czwartą oś – działania typu LEADER.

Na oś pierwszą składają się działania związane z unowocześnieniem gospodarstw oraz przemysłu rolno-spożywczego (40% środków), dopasowaniem struktury gospodarstw oraz na działaniach związanych z rozwojem kapitału ludzkiego. Oś druga ma na celu zwiększenie znaczenia programów rolnośrodowiskowych oraz działań na obszarach Natura 2000. Działania osi trzeciej mają na celu tworzenie nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich (40%), a także polepszenie jako-

⁵⁰ B. Klepacki, *Warunki i szanse rozwoju polskiej wsi*, [w:] *Przyszłość wsi polskiej...*, s. 87–91.

⁵¹ *Polityka rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013*, http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/index_pl.htm, data dostępu: 2.11.2008.

ści życia ludności wiejskiej (60%) poprzez odnowę wsi, polepszenie warunków przyrodniczych oraz infrastrukturalnych i społecznych. Działania według czwartej osi mają doprowadzić do powstawania Lokalnych Grup Działania (LGD) oraz wprowadzanie lokalnych strategii rozwoju. Działania mają doprowadzić do tworzenia potencjału społecznego wsi⁵². PROW 2007–2013 opiera się na trzech głównych źródłach finansowania: Europejski Fundusz Społeczny (EFS), Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR) i Fundusz Spójności.

WNIOSKI

Na podstawie analizy zagadnienia obszarów wiejskich w Polsce można wyciągnąć następujące wnioski:

1. obszary wiejskie w Polsce różnią się od analogicznych obszarów w innych krajach Europy Zachodniej i borykają się z wieloma problemami, których przezwyciężenie zależy od świadomych, zamierzonych działań społeczności wiejskiej, państwa oraz samorządów lokalnych;
2. do głównych problemów polskiej wsi zalicza się bezrobocie, niski poziom wykształcenia oraz brak wykształcenia rolniczego wśród prowadzących gospodarstwa rolne, niedopasowanie strukturalne, a także zapóźnienie infrastrukturalne i techniczne;
3. wspólna Polityka Rolna UE jest szansą na modernizację obszarów wiejskich, uwzględniając zarówno rolnictwo, jak i działalność pozarolniczą. Dla polskiej wsi niezbędne są środki unijne, szczególnie dopłaty bezpośrednie, ponieważ umożliwiają one unowocześnienie gospodarstw rolnych;
4. dzięki działaniom zgodnym z założeniami WRP w postaci programów tworzonych przez stowarzyszenia oraz LGD, możliwy jest renesans polskiej wsi, powrót do tradycji i kultury wiejskiej oraz ekologicznego trybu życia;
5. zauważa się tendencję odchodzenia od „industrialnego” rolnictwa na rzecz produkcji jakościowej oraz zwiększanie odpowiedzialności za środowisko naturalne oraz dziedzictwo kulturowe;
6. zamierzone działania WPR nakierowane na obszary wiejskie w Polsce mają na celu zmniejszenie środków na działalność rolniczą na rzecz wsparcia innych, nierolniczych funkcji wsi, takich jak środowisko naturalne, pozarolnicze źródła dochodów czy podwyższenie jakości życia;

⁵² http://prow.rolnicy.com/prow_2007-2013, data dostępu: 2.11.2008.

7. działania typu LEADER są niezbędne do rozwoju świadomości ludności wiejskiej, budowy kapitału społecznego wsi oraz wzmocnienia pozycji ludności wiejskiej. Program LEADER ma zwiększyć tożsamość kulturową i społeczną ludności;
8. perspektywy rozwoju wsi są pozytywne, lecz nie należy lekceważyć zagrożeń, które mogą nastąpić przez nieprawidłowe działanie wszystkich podmiotów mających wpływ na rozwój/stagnację obszarów wiejskich;
9. w kolejnych latach zauważalna będzie zmiana priorytetów Wspólnej Polityki Rolnej, która ukierunkuje się na wspieranie ochrony środowiska, zwiększanie dochodów ludności, a zmniejszy wspieranie produkcji oraz cen.

Summary

in the article it shall be stated that the major problems concerning Polish country are unemployment, low level of education and lack of agronomic/agricultural (jaka jest różnica?) education among people conducting farms as well as structural incompatibility and technical and infrastructural retardation.

Common Agricultural Politics of European Union is a chance to modernise rural areas, taking into consideration both agriculture and non-agricultural activities. Funds guaranteed by the Union are indispensable for Polish country, especially direct surcharges enabling farm update

Renaissance of Polish countryside, return to rural tradition, culture and pro-ecological lifestyle would be possible thanks to actions consistent with CAP assumptions in form of programmes created by associations and LGD. A tendency to abandon 'industrial' farming in favour of quality production and increasing responsibility for natural environment and cultural heritage is observed. Intended actions of CAP aimed at rural areas in Poland are to decrease funds for agricultural activity in favour to support other, non-agricultural functions of country such as natural environment, non-agricultural sources of income or enhancing life quality.

Such LEADER type actions are necessary to expand/develop rural inhabitants' consciousness, build social capital of countryside and strengthen position of rural population. LEADER programme is to increase cultural and social identity of population.